Masarykova univerzita
Fakulta informatiky

Virtuální polytechnická knihovna

Projekt PV070

Matěj Vaněk

Brno, 1. ročník NMgr., 25. 11. 2016

Základní údaje

Název:	Virtuální polytechnická knihovna
Nositel projektu:	Národní technická knihovna
URL:	https://sc.vpk.cz/vpk/sc/ (pro registrované)
	https://www.techlib.cz/cs/2892-virtualni-polytechnicka-knihovna (veřejné)

Obrázek 1: Logo Virtuální polytechnické knihovny (obrázek převzat z [1])

Charakteristika

Virtuální polytechnická knihovna (VPK) je projekt českých knihoven zaměřených především na oblast techniky, jehož hlavním službou je dodávání kopií článků z odborných časopisů – a to jak elektronicky, tak v tištěné podobě. K listopadu 2016 bylo v tomto projektu přímo zapojeno 40 knihoven, dalších 15 pak mělo své knihovní katalogy propojeny se *Souborným katalogem VPK* a vlastní služby realizovalo jinými způsoby [1]. Řízením tohoto projektu je pověřena *Národní technická knihovna*.

Cíle

Projekt VPK má stanoveny tyto tři cíle (přesné znění převzato z [2]):

1. kvalitativně vyšší informační a meziknihovní služby reprografické, poskytované resp. dostupné zejména v prostředí Internetu (bez nutnosti fyzické návštěvy uživatelů),
2. vytvoření věcných, organizačních, personálních a technologických podmínek pro koordinované a ekonomicky i uživatelsky účelné získávání informačních zdrojů,
3. koordinované využívání finančních prostředků určených na nákup multilicencí, koordinovaná akvizice s cílem optimálního využití stávajících finančních prostředků.

V první řadě se tedy jedná o zlepšení a rozšíření služeb pro uživatele, kteří chtějí využívat dokumenty z fondů zúčastněných knihoven (bod 1). Přínos by pro ně měl tkvět zejména ve větší dostupnosti dokumentů (přístup možný odkudkoli a bez čekání) a v úspoře financí (zaplacení jediného poplatku zpřístupní fondy mnoha knihoven).

Ze strany knihoven pak jde o vylepšení jejich spolupráce a následnou úsporu finančních prostředků či finanční optimalizaci postupů, jimiž jsou získávány nové položky do společného katalogu. Výše zmíněné cíle odlišují fázi příprav (bod 2) a fázi realizace (bod 3).

Vznik

Myšlenka VPK vychází z dřívějšího projektu *Integrované virtuální knihovny* (INVIK) *Státní technické knihovny*[1], který byl spuštěn roku 1997, a grantového programu *Rozvoj informační sítě knihoven* (RISK) z roku 1999 [3]).

Virtuální polytechnická knihovna vznikla 28. 3. 2000 na základě *Deklarace* [4], kterou signovali zástupci devíti českých technicky zaměřených knihoven, jako virtuální společenství knihoven, které nemá

1. Státní technická knihovna byla roku 2009 přejmenována na *Národní technickou knihovnu*.

právní subjektivitu. Vedoucím střediskem VPK bylo stanoveno *Servisní centrum pro techniku a související přírodní vědy*.Vzhledem k již dříve získaným zkušenostem se po dohodě zúčastněných institucí stala správcem tohoto centra pražská Státní technická knihovna.

Služby

VPK nabízí svým uživatelům zejména tyto tři služby: dodávání kopií článků, meziknihovní výpůjční službu a službu Current Contents [5].

Dodávání kopií článků (*Document Delivery Service*) zde znamená, že uživatel si vybere požadovaný časopis a následně i článek ze Souborného katalogu VPK a kopie tohoto článku je mu poté doručena. Může si také zvolit, zda chce kopii obdržet v tištěné formě, či elektronicky (anglicky *Electronic Document Delivery*, EDD[2]):

1. knihovna zapojená do VPK článek vytiskne a pošle klasickou poštou nebo faxem uživateli,
2. knihovna zapojená do VPK pošle elektronickou kopii článku[3] jiné knihovně, kterou si uživatel vybere, tato knihovna kopii článku vytiskne a uživatel si ji vyzvedne (meziknihovní EDD s následným tiskem),
3. knihovna zapojená do VPK pošle elektronickou kopii článku uživateli na jeho uživatelské konto VPK (klasické EDD).

Pro každou z těchto služeb stanovuje VPK poněkud odlišné podmínky i ceny. Uživatelské prostředí je přístupno pouze registrovaným uživatelům (veřejný je jen katalog [7]), avšak v jeho veřejně dostupné ukázce je zobrazeno, že kopii článku, který některá ze zapojených knihoven vlastní v elektronické podobě, je možno doručit pouze tištěně s využitím klasické pošty (sic!) [1], zatímco u dokumentů vlastněných ve fyzické podobě je možno využít všechny varianty doručení.

2. VPK byla jedním z průkopníků této služby v ČR.
3. V současnosti platí, že množství dokumentů VPK nemá k dispozici v digitální podobě. Digitalizace požadovaného článku tak proběhne na požádání (*on demand*) a teprve poté může uživatel obdržet kopii [6]. U těchto dokumentů je pak reálný čas potřebný k doručení kopie delší.

Využití EDD je omezeno na občany nebo osoby s trvalým pobytem na území ČR, doručené dokumenty je možno využít pouze pro osobní nekomerční potřebu.

Druhou službou VPK je klasická mezinárodní meziknihovní výpůjční služba, VPK ji zprostředkovává skrze Národní technickou knihovnu, Národní lékařskou knihovnu a Knihovnu Akademie věd ČR. Pomocí webového formuláře může uživatel zažádat o zapůjčení originálu nebo o doručení kopie dokumentu, který není dostupný v Souborném katalogu VPK. [8] Standardní lhůta doručení je 3, resp. 7 dní, expresní pak 24 hodin.

Třetí službou je služba Current Contents. Spočívá v tom, že uživatel si zvolí periodika, která jej zajímají, a knihovna mu poté zasílá obsah každého nového vydání. K dispozici jsou opět dvě varianty – tištěná a elektronická, doručené elektronické kopie ovšem mají na uživatelském kontě časovou platnost omezenu na jeden týden.

Podmínky pro uživatele

Podmínky přístupu pro uživatele VPK byly v průběhu let výrazně ovlivněny faktem, že tato digitální knihovna už od samého začátku umožňovala službu EDD. V dobách vzniku VPK ovšem v České republice neexistovala zákonná norma upravující autorská práva v oblasti elektronických kopií, a proto na legálnost používaných postupů pro EDD nebyl jednotný názor.

Tento problém vyřešila až novela autorského zákona a následná smlouva Národní knihovny ČR s agenturou DILIA z roku 2008. [9] Tato smlouva na jedné straně ukončila právní vakuum, na druhé straně ale výrazným způsobem ztížila podmínky reálného fungování EDD v ČR a tím i VPK jako celku (zejména se jednalo o citelné zvýšení autorských poplatků a složitější zakládání uživatelských kont). Následkem bylo náhlé 98% meziroční snížení objemu využití EDD ve VPK, přičemž uživatelé přešli zpět ke staršímu doručování tištěných kopií [9, 10]. V porovnání let 2008 a 2014 pak celkový uživatelský zájem o služby VPK (jak elektronické, tak tištěné) vykázal 39% pokles.

V současnosti si uživatelské konto může založit (a tím se stát uživatelem VPK) pouze právnická osoba nebo fyzická osoba starší 18 let, která vyplní příslušnou smlouvu s Národní technickou knihovnou a

poté převezme přístupové údaje. Obojí lze realizovat pouze osobně v budově Národní technické knihovny v Praze nebo písemně klasickou poštou.

Uživatel je povinen uhradit poplatek za založení uživatelského konta a následně platí za každou poskytnutou stranu, přičemž formy doručování se od sebe cenově liší. Úhrady za služby probíhají způsobem kreditu – uživatel si do svého uživatelského konta nahraje obnos peněz, ze kterého pak jsou strhávány jednotlivé poplatky.

Statistiky

Pravidelné statistiky o činnosti VPK nejsou zveřejňovány, následující tabulka obsahuje dostupné údaje:

prosinec 2005 – listopad 2006:	pomocí klasického EDD dodáno 35 397 stran [11]
2006:	Souborný katalog obsahuje články z 16 000 časopiseckých titulů [11]
2008:	pomocí klasického EDD dodáno 23 000 článků [10]
únor–prosinec 2009:	pomocí klasického EDD dodáno 500 článků [10]
2013:	pomocí EDD (klasicky i přes knihovnu) dodáno 14 000 článků [10]
duben 2016:	registrováno 770 uživatelů [13]
listopad 2016:	Souborný katalog obsahuje články z 23 783 časopiseckých titulů [7]

Zhodnocení

Myšlenku VPK hodnotím vysoce pozitivně – jde se současným trendem zpřístupňování vědeckého poznání široké veřejnosti a navíc má uživatelům i zapojeným institucím šetřit finanční prostředky. Takto projekt i zpočátku fungoval.

Velkým negativním mezníkem v historii tohoto projektu i celého konceptu EDD v ČR obecně byl začátek nového režimu autorsko-

právní ochrany na přelomu let 2008/2009. Po zavedení tohoto režimu se z projektu vytratila ekonomická výhodnost jeho hlavní služby a uživatelé proto jeho služby využívali stále méně.

Vzhledem k tomu, že hlavní služba VPK, EDD, trpí v současnosti velkou svázaností, vidím jako největší devizu VPK rozsáhlost jejího fondu v oblasti vědecké literatury (zejména česky psané). Otázkou však je, nakolik tato knihovna obstojí v porovnání s většími zahraničními konkurenty.

Dublin Core metadata

```
<?xml version="1.0" encoding="UTF-8"?>

<metadata
xmlns:xsi="http://www.w3.org/2001/XMLSchema-instance"
xmlns:dc="http://purl.org/dc/elements/1.1/">
<dc:title>Virtuální polytechnická knihovna</dc:title>
<dc:creator>Matěj Vaněk</dc:creator>
<dc:subject>Virtuální polytechnická knihovna</dc:subject>
<dc:subject>Digitální knihovna</dc:subject>
<dc:description>Esej pojednávající o Virtuální polytech-
nické knihovně, internetovém projektu českých technicky
zaměřených knihoven.</dc:description>
<dc:date>2016-11-25</dc:date>
<dc:type>Text</dc:type>
<dc:format>application/pdf</dc:format>
<dc:language>cs</dc:language>
<dc:rights>public</dc:rights>

</metadata>
```

Literatura

[1] NÁRODNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA. *Virtuální polytechnická knihovna*. NTK. [online]. [cit. 2016-11-23]. URL: https://www.techlib.cz/cs/2892-virtualni-polytechnicka-knihovna.

[2] NÁRODNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA. *Projekt VPK*. NTK. [online]. [cit. 2016-11-23]. URL: https://old.techlib.cz/cs/2302-projekt-vpk/.

[3] ŠTYNDLOVÁ Marie. „Služby elektronického dodávání dokumentů“. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, 2008.

[4] *Deklarace*. NTK. [online]. [cit. 2016-11-23]. URL: https://old.techlib.cz/files/download/id/313/deklarace-vpk.pdf.

[5] NÁRODNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA. *Služby VPK*. NTK. [online]. [cit. 2016-11-23]. URL: https://old.techlib.cz/cs/2300-sluzby-vpk/.

[6] UŽIVATELÉ WIKIKNIHOVNY. *Autorské právo*. WikiKnihovna. [online]. [cit. 2016-11-23]. URL: http://wiki.knihovna.cz/index.php/Autorsk%C3%A9_pr%C3%A1vo.

[7] NÁRODNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA. *Virtuální polytechnická knihovna. Souborný katalog – vyhledávání*. NTK. [online]. [cit. 2016-11-23]. URL: https://sc.vpk.cz/cgi-bin/vpk/cat/find.

[8] NÁRODNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA. *Knihovní řád Virtuální polytechnické knihovny. Pravidla poskytování služeb*. NTK. [online]. [cit. 2016-11-23]. URL: https://old.techlib.cz/cs/935-knihovni-rad#zahranicni_vypujcky_VPK.

[9] RICHTER Vít a Dana SMETANOVÁ. *Elektronické dodávání dokumentů v ČR*. Ikaros. Elektronický časopis o informační společnosti. [online]. [cit. 2016-11-23]. URL: http://ikaros.cz/elektronicke-dodavani-dokumentu-v-cr.

[10] ŠLECHTA Patrik a Dana SMETANOVÁ. *Elektronické dodávání dokumentů v oblasti zemědělství a potravinářství*. Ikaros. Elektronický časopis o informační společnosti. [online]. [cit. 2016-11-23]. URL: http://ikaros.cz/elektronicke-dodavani-dokumentu-v-oblasti-zemedelstvi-a-potravinarstvi.

[11] NOVÁK Petr. *Jak dostat knížku z knihovny e-mailem?* iDNES.cz. [online]. [cit. 2016-11-30]. URL: http://technet.idnes.cz/jak-

dostat-knizku-z-knihovny-e-mailem-dw3-/hardware.aspx?c=A070117_183306_hardware_NYV.

[12] BUŽGOVÁ Bohdana a Zuzana ŠVASTOVÁ. *Virtuální polytechnická knihovna*. Ikaros. Elektronický časopis o informační společnosti. [online]. [cit. 2016-11-23]. URL: http://ikaros.cz/virtualni-polytechnicka-knihovna.

[13] HVĚZDOVÁ Lenka, Marcela OUZKÁ a Markéta MÁLIKOVÁ. *Virtuální polytechnická knihovna: nové služby a výzva ke spolupráci*. iDNES.cz. [online]. [cit. 2016-11-30]. URL: http://ctenar.svkkl.cz/clanky/2016-roc-68/4-2016/tema-virtualni-polytechnicka-knihovna-nove-sluzby-a-vyzva-ke-spolupraci-157-2179.htm.